

"השתיקות הכבדות אחרי, הדממה שלפני"

טקס הענקת פרס נובל לשלום, 10 בדצמבר 1994

בגיל שבו תלמידים מנסים לפענח את סודות המתמטיקה ואת מסתרי התנ"ך, בגיל שבו פורחות אהבות ראשונות, בגיל שש-עשרה, נתנו בידי רובה כדי להגן על חיי – ולמרבה הצער, גם כדי להרוג בשעת סכנה.

זה לא היה החלום שלי, רציתי להיות מהנדס-מים, למדתי בבית-ספר חקלאי. חשבתי שמהנדס-מים הוא מקצוע חשוב במזרח התיכון הצחיח, אני חושב כך גם היום, נאלצתי להחזיק ברובה. משך עשרות שנים לבשתי מדים, תחת פיקודי, הלכו אל מותם אנשים צעירים שרצו לחיות ולאהוב. תחת פיקודי, הרגו אנשי אויב שנשלחו להרוג אותנו.

גבירותי, רבותי,

בתפקידי הנוכחי מזדמן לי הרבה לטוס בשמי מדינת ישראל, ובאחרונה גם בשמי המזרח התיכון. מכנף המטוס זהו מראה עוצר-נשימה: אגמי מים כחולים, שדות מרעה ירוקים, מדבריות שוממים וצהבהבים, הרי נצח אפורים, המון בתים לבנים, גגות אדומים, ובתי-קברות, למלוא העין. מאות בתי-קברות במחוזות מגורינו במזרח התיכון – בביתנו בישראל, אך גם במצרים ובסוריה, בירדן, בלבנון ובעיראק. מכנף המטוס, מהגובה הרב, המצבות הרבות הן אילמות – אבל את קול זעקתן מוליך המזרח התיכון על פני תבל כולה כבר עשרות שנים.

אני רוצה להצדיע, היום ועכשיו, לאוהב ולאוהב, לכל החללים מכל המדינות, בכל המלחמות, לבני משפחותיהם שמועקת השכול שוכנת קבע בבתיהם, לנכים שצלקותיהם לעולם לא יירפאו. אני רוצה להצדיע הערב לכל אחד ואחת מהם – שהפרס החשוב הזה הוא שלהם, שלהם בלבד.

גבירותי, רבותי,

נער הייתי וגם זקנתי. מכל אוצר הזיכרונות שאגרתי בשבעים-ושתיים שנות חיי, אזכור עד יום אחרון, בעיקר, את השתיקות הכבדות ברגע שאחרי – ואת הדממה ברגע שלפני. כאיש-צבא, כמפקד, הוריתי על עשרות ומאות פעולות צבאיות, ועם שמחת הניצחון ותוגת השכול אזכור תמיד גם את הרגע שאחרי קבלת ההחלטה לצאת לפעולה, את השתיקה, את חברי הקצינים הבכירים או את שרי הממשלה הקמים לאט מכיסאותיהם אחרי שנפל הפור, את גבם המתרחק והולך, את טריקת הדלת – ואת הדממה שבתוכה אני נשאר לבד.

זה אותו הרגע שבו אתה יודע כי בעקבות ההחלטה שהתקבלה עכשיו ילכו אנשים היום, מחר, אל מותם – גם מבני עמי, גם מבני עמים אחרים – והם אינם יודעים זאת עדיין. בשעה זו הם עדיין צוחקים ובוכים, רוקמים תוכניות, חולמים לאהוב, לבנות בית, ואין הם יודעים שאלה הן שעותיהם האחרונות. על מי מהם נגזר למות? מי לא יחיה מחר בשחרית הבוקר? איזו אמא תבכה מחר – אמא שלנו? אמא שלהם? תמונתו של מי תתפרסם מחר בעיתון במסגרת שחורה? ביתו של מי יכרע מחר מכובדו של האסון? כאיש צבא לשעבר, אזכור תמיד גם את הדממה ברגע שלפני – כאשר מחוגי השעון רצים קדימה והזמן אוזל, ועוד שעה, ועוד דקה, והתופת תשתולל. במתח הרב לפני שהאצבע תלחץ על ההדק, לפני שפתיל החבלה יבער, עוד יש זמן להרהר לבד: האם היינו מוכרחים לפעול? האם לא הייתה דרך אחרת? האם לא היה מנוס? אלף מחשבות בלב איש.

ואז, ניתנת הפקודה, והתופת משתוללת.

"אלוהים מרחם על ילדי הגן", כתב המשורר יהודה עמיחי, שנמצא איתנו כאן, "פחות מזה על ילדי בית הספר, ועל הגדולים לא ירחם עוד, ישאירם לבדם. ולפעמים יצטרכו לזחול על ארבע, בחול הלוהט, כדי להגיע לתחנת האיסוף, והם שותתי דם".

אלוהים לא ריחם משך עשרות שנים על ילדי הגן במזרח התיכון, לא על ילדי בית-הספר, לא על הגדולים. לא היו רחמים במזרח התיכון בדורות האחרונים.

גבירותי, רבותי,

נער הייתי וגם זקנתי, ומכל אוצר הזיכרונות שאגרתי בשבעים-ושתיים שנות-חיי אזכור עכשיו גם את התקווה. זו התקווה שנתנו לעמינו בזמן האחרון.

בני עמינו בחרו בנו כדי לתת להם חיים – וכמה נורא לומר זאת: חייהם בידינו. הערב, עיניהם מישרות אלינו מבט, והם שואלים: איזה שימוש נעשה בסמכות שניתנה לנו? מה נחליט? לאיזה בוקר הם יקומו מחר? לשלום? למלחמה? לצחוק או לבכות?

תינוק נולד לעולם בלתי-דמוקרטי לחלוטין. לא הוא בחר את אביו ולא את אמו, לא הוא בחר את מינו ולא את צבעו, לא את דתו, לא את עמו ולא את ארצו. לא הוא שבחר לחיות בטירת פאר או בבקתה עלובה, במשטר רודני או במשטר דמוקרטי. מרגע שיצא אל אוויר העולם, קפוץ אגרופים, נתון גורלו, ברבות השנים, במידה רבה, בידי מנהיגי ארצו – הם שיקבעו אם יחיה בדלות או בעושר, באימה מפני החרב – בידי נשיאים וראשי-ממשלות במדינות דמוקרטיות, גם במדינות שהדמוקרטיה עדיין לא הגיעה אליהן.

גבירותי, רבותי,

כשם שאין טביעות-אצבעות דומות בעולם, כך גם בני-האדם שונים. כך גם המדינות, שלכל אחת מהן מסורת משלה, חוקים משלה, תרבות משלה, מנהגים משלה. ואולם יש מסר אוניברסאלי אחד שיכול לחבוק עולם ומלואו, שיכול להיות משותף למשטרים שונים, לגזעים שאינם דומים, לתרבויות זרות אחת לרעותה.

זהו המסר ההולך עם העם היהודי כבר אלפי שנים, ולידתו בספר הספרים שהוריש עמנו לכל בני תרבות: "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", ובמלים שלנו היום – קדושת החיים.

קברניטים חייבים לספק לבני עמם תשתית שתאפשר להם ליהנות מחייהם: חופש דיבור וחופש תנועה, קורת-גג ומזון, ואת הדבר החשוב ביותר שאי-אפשר בלעדיו – החיים, אי-אפשר ליהנות משום זכות אם לא נמצאים בחיים. לכן, כל מדינה אמורה לשמור גם על הדבר הכי חשוב בתשתית שלה: לשמור על החיים של אזרחיה.

כדי להגן על חיי האזרחים אנו קוראים להם להתגייס לצבא. כדי להגן על חיי האזרחים שהתגייסו לצבא אנו משקיעים משאבים עצומים: מטוסים וטנקים, לוחות פלדה ומבצרי בטון.

ואף על פי כן ולמרות הכול אין אנו מצליחים לשמור על חיי האזרחים והחיילים. בתי-הקברות הצבאיים, בכל פינה בעולם, הם עדות אילמת וכואבת לחוסר-ההצלחה, לכישלונם של מנהיגים לשמר ולקדש חיי-אדם.

יש רק פתרון רדיקלי אחד לשמור על חיי האדם: לא לוחות פלדה, לא טנקים, לא מטוסים, לא מבצרי בטון.

הפתרון הרדיקלי האחד הוא – השלום.

השלום שומר על חיי הלוחמים ששומרים על חיי האזרחים, ולכן רק טבעי הוא שתמיד, בכל שלום, צהלות השמחה הראשונות פורצות דווקא מפיות החיילים: הם, שיודעים גם את צדו השני של מטבע השלום, הם שיודעים את המוות, יודעים גם להעריך טוב יותר את החיים.

גבירותי, רבותי,

המקצוע הצבאי טומן בחובו פרדוקס מסוים: אנו לוקחים לצבא את הטובים בבנינו, את האמיצים ביותר בתוכנו, נותנים בידיהם אמצעים שעולים הון-תועפות, מאמנים אותם ליום-פקודה כדי שיעשו את המלאכה בצורה הטובה ביותר – ובעת ובעונה אחת מתפללים, מקווים, שאף פעם לא יגיע הרגע הזה – שהמטוסים לא ימריאו, שהטנקים לא ינועו, שהחיילים לא יסתערו.

אנחנו לא רוצים – בגלל קדושת החיים.

ההיסטוריה בכלל, ההיסטוריה המודרנית בפרט, ידעה שעות מרות בדורות האחרונים, כאשר מנהיגים הפכו את אזרחיהם לבשר תותחים, בשם תורות נאלחות, בשם פאשיזם דורסני ונאציזם רצחני, תמונות הילדים ההולכים אל הטבח, תמונות הנשים המפוחדות על סף המשרפות, חייבות להיות לנגד עיני כל מנהיג בדורנו, גם בדורות הבאים, והנה אות אזהרה לכל מנהיג: כמעט כל המשטרים אשר דגלו ברעיון אשר לא העמיד במרכזו את האדם ואת קדושת חייו, כל המשטרים הללו קרסו ואינם עוד. עיניכם רואות זאת בימינו אלה.

אין זו תמונה שלמה: כזי להגן על קדושת החיים חייבים, לעתים, לסכן אותם. אין דרך לגונן על החיים אלא דרך החובה להילחם על חיי האזרחים, שלום וריבונותם – וזו נשמת אפה של כל מדינה דמוקרטית.

גבירותי, רבותי,

במדינת ישראל, שממנה אני בא היום, בצבא ההגנה לישראל שזכיתי להיות מפקדו, ראינו את קדושת החיים כערך עליון. יצאנו למלחמות רק כאשר חרב חדה הייתה מונחת על צווארנו. סיפור קורותיה של מדינת ישראל, סיפורו של צה"ל, משובץ באלפי סיפורים על חיילים שהקדישו והקריבו את החיים – שנפלו בדרך להציל חברים, שנפלו כדי להימנע מפגיעה בחפים מפשע מקרב האויב.

בימים הקרובים משלימה ועדה מיוחדת בצה"ל את ניסוח קוד ההתנהגות של חיילינו לימים יבואו, ובכל הנוגע לחיי-אדם אלה יהיו הדברים, ואני מצטט:

"החייל ישמור על חיי-אדם מכל משמר, מתוך הכרה בחשיבותם העליונה, ויסכן את עצמו או את זולתו אך ורק במידה הנדרשת לביצוע המשימה.

"קדושת החיים בעיני חיילי צה"ל תבוא לידי ביטוי בכל מעשיהם, בתכנון שקול ומדוקדק, באימון מושכל ובטיחותי ובביצוע נכון, בהתאם למשימה, במידת ההסתכנות הראויה ובמידת הזהירות הראויה באופן מקצועי ובמאמץ מתמיד להקטין את הפגיעה בנפש למידה הנדרשת להשגת המשימה."

עוד הרבה שנים, גם אם ייתמו המלחמות, אחרי שיבוא שלום לארץ, יהיו הדברים האלה עמוד האש שהולך לפני המחנה שלנו.

גאוותנו על כך.

גבירותי, רבותי,

אנו בעיצומה של בניית השלום. המהנדסים, האדריכלים הבונים של השלום, טרודים בעצם ימים אלה במלאכת העשייה: קומה אחר קומה, לבנה אחר לבנה, כף מלט ועוד כף מלט. הבנייה קשה, מורכבת, מסובכת, טעויות עלולות למוטט את הבניין, להמיט אסון. אנו שוקדים על המלאכה לעשותה היטב, חרף קורבנות טרור רצחני, למרות אויבים קנאים ומתנכלים. אנחנו נמשיך בדרך השלום בנחישות, בדבקות. לא נרפה. לא נוותר. השלום ינצח את כל אויבינו, כי האלטרנטיבה גרועה לכולנו. אנחנו ננצח.

בבניין השלום אנו רואים ברכה גדולה לנו ולבנינו אחרינו, לשכנינו מכל עבר, לשותפינו בדרך השלום הזו – לארצות-הברית, לרוסיה, לנורווגיה, לכל העמים.

אנו קמים עכשיו כל בוקר אנשים אחרים: פתאום שלום. אנחנו רואים את התקווה בעיני ילדינו, את האור על פני חיילינו ברחובות, באוטובוסים, בשדות. אסור לנו לאכזב אותם. אנחנו לא נאכזב אותם. לא לבד אני עומד היום על הבמה הקטנה הזאת באוסלו. לא לבד.

אני שליחם כאן של דורות של ישראלים, רועי הצאן בישראל, כמו דוד המלך שהיה רועה צאן, של הבוקרים ובולסי-השקמים, כמו שהיה עמוס הנביא, גם של מורדים בממסד, כמו שהיה ירמיהו

הנביא, גם של יורדי-ים כמו יונה הנביא, ואני גם שליחם של המשוררים והחולמים על קץ המלחמות, כמו שהיה ישעיהו הנביא.

אני גם שליחם של בני העם היהודי כמו אלברט איינשטיין, ברוך שפינוזה, הרמב"ם, זיגמונד פרויד ופרנץ קפקא.

כמו גם שליחם של המיליונים אשר נספו בשואה, ובתוכם היו בוודאי הרבה איינשטיינים והרבה פרוידים שאבדו לנו ולאנושות בעשן המשרפות.

אני כאן שליחה של ירושלים, שבשעריה לחמתי בימי מצור, שהייתה תמיד והיא היום בירת הנצח של מדינת ישראל ולבו של העם היהודי, ששלוש פעמים ביום התפלל אליה. אני גם שליח הילדים המציירים שלום, ושליחם של העולים מסנט-פטרבורג ומאדיס-אבבה.

אני עומד כאן בעיקר בשביל הדורות הבאים, כדי שנהיה כולנו ראויים למדליה שאתם תולים היום על צווארנו.

אני עומד כאן היום כשליחם של שכנינו שהיו אויבינו. אני עומד כאן כשליח התקוות הגדולות של עם שעבר את הדברים הנוראים ביותר בהיסטוריה והשאיר חותם לא רק בתולדות עמו אלא באנושות כולה.

איתי חמישה מיליון אזרחי ישראל, יהודים, ערבים, דרוזים וצ'רקסים, חמישה מיליון לבבות שפועמים שלום ומיליוני זוגות עיניים שתולים בנו תקווה גדולה לשלום.

אני רוצה להודות, בראש ובראשונה, לאזרחי ישראל לדורותיהם ולמפלגותיהם, שקורבנותיהם ומלחמתם הבלתי-פוסקת לשלום מביאים אותנו בהתמדה אל חוף מבטחים.

אני רוצה להודות לשותפינו, למצרים, לירדנים, לפלסטינים וליושב-ראש אש"ף יאסר ערפאת, שותפנו לפרס נובל, שבחרו בדרך השלום וכותבים דף חדש בספר ההיסטוריה של המזרח התיכון.

אני רוצה להודות לחברי לממשלה ובראשם לעמיתי שמעון פרס, שמרצו ודבקו במשימת השלום הם מופת לכולנו.

אני רוצה להודות לבני משפחתי על התמיכה.

וכמובן, לחברי ועדת פרס נובל ולעם הנורווגי האמיץ והנפלא, שזיכו את חברי ואותי בכבוד הנעלה הזה.

גבירותי, רבותי,

אברככם ונתברך כולנו בברכה היהודית המסורתית: "השם עוז לעמו ייתן, השם יברך את עמו בשלום".